

УДК 321.64

Шумський Л. М.
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ СИЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ КАРЛА ШМІТТА

У статті розглянуто концептуалізацію поняття „сильна держава” в політичній теорії Карла Шмітта. Проаналізовано роль сучасної держави, розподіл між державними та недержавними сферами. Зроблено висновки про актуальність трактування Карлом Шміттом взаємозв'язку економіки та держави.

Ключові слова: *сильна держава, тотальна держава, економіка, політична монополія, економічне самоврядування.*

Шумский Л. Н. К КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ПОНЯТИЯ СИЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ КАРЛА ШМИТТА

В статье рассматривается концептуализация понятия „сильное государство” в политической теории Карла Шмитта. Анализируется роль современного государства, разделение между государственными и негосударственными сферами. Делаются выводы об актуальности трактовки Карлом Шмиттом взаимосвязи экономики и государства.

Ключевые слова: *сильное государство, тотальное государство, экономика, политическая монополия, экономическое самоуправление.*

Shumskiy L. M. SPEAKING ABOUT THE CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT POWER STATE IN THE POLITICAL THEORY OF KARL SHMITT

The conceptualization of the concept „power state” in the political theory of Karl Shmitt is considered in the article. The role of modern state, the differentiation between state and non-state spheres are analysed. The conclusions about the actuality of the interpretation by Karl Shmitt the relationship of economics and state.

Key words: *powerful state, total state, economics, political monopoly, economic self-government.*

У панорамі політичних стратегій сучасних взаємин держави та економіки особливий інтерес викликають ідеї Карла Шмітта. Діяльність учених, серед яких слід відзначити Б. Рютерса, П. Ноака, Г. Машке, О. Фісуна, О. Філіппова та ін., суттєво змінює суперечливі, нерідко тенденційні, уявлення про погляди К. Шмітта й водночас дає імпульс для подальшого авторського дослідження, метою якого є подолання методологічного розходження в оцінках політичної спадщини видатного теоретика К. Шмітта.

„Сильна держава – здорова економіка” – підсумок міркувань сучасника неоднозначних суспільно-політичних подій у Німеччині початку 30-х років ХХ століття Карла Шмітта. Маловідома й раніше не перекладена праця „людини слова, а не політичної дії, аналітика не стільки подій і діянь, скільки слів про події та діяння, теорій, гасел, міфів” [1, с. 288] є прозорливим аналізом політизації всіх сфер людського буття в період економізації ранньої федеративної республіки. „Йому вдається щось унікальне: поєднання політичної актуальності, юридичної точності, естетичної виразності з філософською й культурно-критичною проникливістю” [1, с.288].

У зв'язку з очевидною політизацією економіки К. Шмітт вважає за доцільне осмислити ефективність формули тотальної держави, оскільки „ця формула не просто дає ключ до розв'язання питання взаємин держави та економіки, але й показує напрям, у якому можна рухатися” [2, с.73]. Дослідницький інтерес до роботи німецького теоретика викликає усталене осмислення такого поняття, як тотальна держава, яку „з обуренням можна відкинути, як варварську, рабовласницьку, непрозору й антихристиянську, але факт наявності сам собою не припинить існувати” [2, с.73].

В аналітичній статті „Сильна держава – здорова економіка” (1932) К. Шмітт глибоко переконаний, що кожна держава намагається оволодіти всіма *pec plus ultra* засобами примусу, необхідними для здійснювання політичного панування. Навіть невеликій державі та її уряду нові технічні засоби дають такі можливості здійснювання влади та впливу, що старі уявлення про державну владу й опір їй стають несерйозними. Сцени вуличних виступів, барикади і. т.ін. здаються поряд із сучасними засобами примусу дитячою забавкою. За словами К. Шмітта, свідка тотальної політизації країни, удосконалювання технічного арсеналу справляє на народ більш масштабний вплив порівняно з пресою та іншими способами формування суспільної думки.

У своїх роботах учений відзначає достатньо велику свободу преси в Німеччині. Незважаючи на зведення надзвичайних постанов, поле вільного вираження думки велике, й ніхто ще не подумав про цензуру преси. Усі нові технічні засоби, кіно, радіо кожна держава має прибрати до рук. Немає такої настільки ліберальної держави, яка б не застосувала активної цензури й контролю цих засобів масової інформації. Жодна держава не може дозволити собі передати супротивникові інструменти впливу й навіювання на маси. У теоретичних роботах німецького політолога й талановитого юриста під формулою тотальної держави ховається реальне усвідомлення того, що „сучасна держава володіє новими засобами й можливостями примусу величезної сили, про масштаби застосування чого ми навряд чи можемо підозрювати, оскільки наше мислення ще залишається в глибинах XIX-го століття” [2, с. 74].

На особливу увагу заслуговує, на наш погляд, й інше значення поняття тотальної держави в концептуальній характеристиці К.

Шмітта, яка поширює свій вплив на всі сфери людського життя, „тотально в суто кількісному значенні, у значенні простого обсягу за відсутності інтенсивності та політичної енергії. Тотальність у значенні обсягу є протилежністю влади й сили” [2, с.75].

У результаті політизації, за влучними формулюваннями К. Шмітта, Німеччина перетворилася не на тотальну державу, а на конгломерат тотальних партій, „які тотально себе реалізують, керуючи своїми прибічниками від народження до смертної постелі, тотально проникаючи в найрізноманітніші соціальні групи, накидаючи свої погляди, видаючи їх за правильні щодо державних форм, економічної системи” [2, с.75]. Багатий фактографічний матеріал досліджуваної статті К. Шмітта дає нам уявлення про обсяг німецької партійної держави, яка досягла неймовірних розмірів.

Держава займається всіма питаннями, і немає нічого, що б не було пов'язане з державою. Навряд чи знайдеться кегельний клуб, який для свого подальшого існування не був змушений мати зв'язок із конкретними партіями або фондами й надавати їм підтримку. Учений формулює свій погляд на тотальність ранньої німецької держави, яка полягає в слабкості й нездатності до опору натискові партій та організованих зацікавлених осіб. „Держава має поступитися кожному, задовольнити, сподобатися найсуперечливішим інтересам. Така експансія стала наслідком, як було вже сказане, не сили, а слабкості. У таких умовах партії старого ліберального стилю наражаються на небезпеку знищення „під жорнами тотальних партій, які через парламент практично керують державою, роблячи її об'єктом своїх компромісів” [2, с.75].

Далі в роботі К. Шмітт простежує, як між державою й урядом, з одного боку, та широкими масами громадян, з другого, висунулася високоорганізована багато-партійна система, яка стала монополією в політиці. Прагнення підкорити своїм інтересам кожен життєву сферу й величезні маси громадян суперечить усім конституційним положенням. Будь-яка економічна монополія поступається домінуючій монополії ряду сильних політичних організацій, які допускають існування сильної держави тільки за умови експлуатації ними цієї держави.

На тлі складної для сприйняття панорами подій „суспільство потрапляє під вплив чинника подвійного авторитету, держави й партії. У чийх руках реальна влада, окремому індивідуумові зрозуміти складно, тому лише своєрідне шосте відчуття може підказати, які накази треба виконувати і які можна проігнорувати” [3, с.622].

Основним засобом досягнення політичної монополії, у трактуванні К. Шмітта, є надання списку кандидатів. Виборці не можуть виставити від себе жодного кандидата, тому що повністю залежать від приблизно п'ятих партійних списків. Партія називає депутата, народ не бере участі в його вибиранні. Вибори перетворюються не більш ніж у висловлення думки виборців стосовно якої-небудь партії, і *vox populi* ніхто не чує.

Питання полягає тільки в тому, скільки місць у парламенті втратить той або інший партійний список. З'являються п'ять партійних списків, продиктовані п'ятьма організаціями. Маси спрямовуються, за словами К. Шмітта, „у п'ять підготованих загонів, і протокольна статистика називає це виборами. Є жахлива оптація між п'ятьма несумісними, зовсім протилежними, у комплексі безглуздими, але тотальними у своїй відокремленості системами, зі своїми світоглядами, підходами до форм державного правління, до економічних питань. П'ять організованих ворожих систем, і між ними народ має визначитися зі своїм вибором!” [2, с.76].

Німеччина, як характеризує її статус К. Шмітт, опинилася в положенні суто кількісно тотальної держави, що заважало побачити відмінності між економікою і державою, державою й культурою, державою та іншими сферами людського й соціального буття. У такому стані депутат не може авторитетно репрезентувати ідею загального благополуччя, він є прихильником своєї партії й, „...оскільки він є партійцем, який справно марширує, то знає, як і за що голосував у парламенті на загальних зборах, що є порожнім фарсом. Вибори вже не вибори, депутат більше не депутат, яким його бачить конституція” [2, с.76]. Вотум недовіри також не відповідає чіткій парламентській системі для вияву вміння й готовності створити дієздатний відповідальний уряд.

У чому бачив вихід із наявного положення Карл Шмітт?

Як було сказано вище, причинами виниклої слабкості держави стали збої в

співвідношенні понять держави та економіки, держави й інших недержавних сфер. Деполітизація, відхід держави від недержавних сфер є динамічним політичним процесом. Відмова від політики за сьогодення становить особливим політичним актом. Цей акт може адекватно здійснитися не під впливом партійно-політичних мотивів економічного, культурного або конфесійного штибу, а в межах поняття державної цілісності.

Як перший крок К. Шмітт пропонує здійснити чітке й виразне розрізнення державних і недержавних сфер, а не розподіл між ними. Передумовою для цього, на його думку, є апарат чиновників іншої якості, котрий діє не як опора й інструмент партійно-політичних інтересів і цілей. Очевидний безлад у взаємодії держави й партії в Німеччині вчений вбачає в специфіці історичної ментальності він є „більшою мірою наслідком недостатнього усвідомлення й розуміння, ніж негативних виявів волі. Особливо дивне поєднання законних і чесних прав із правом на партійно-політичну діяльність, не можливе по суті, не проаналізовано й не вивчено, інакше проблема давно була б розв'язана з юридичної та моральної точки зору” [2, с.77]. Як наслідок, виникає проста альтернатива: або законні права з подальшою забороною будь-якої партійно-політичної діяльності, або навпаки; третього в наявній ситуації не дано.

Для К. Шмітта, який повною мірою володів спектром техніки аргументації, у цьому зв'язку доцільно застосувати досить містке концептуальне поняття „*Inkompatibilität*” [2, с. 78]. Хто ігнорує бачити несумісність і неузгодженість закріпленого законом правового положення державних службовців і партійної політики, той не хоче усвідомити, що в результаті цього поплатяться держава, об'єднання, інші громадські організації з їхніми співробітниками, допоміжним персоналом, оскільки службовець може перетворитися на щось інше, що йому не приписано конституцією.

Нинішня Німеччина є країною, у якій усе з усім поєднується, депутати парламенту, чиновники високого рангу, партійні лідери можуть грати багато інших ролей. Це є характерним виявленням наявної в Німеччині кількісно тотальної держави, кваліфікованої К. Шміттом як „ілюзія порядку”. „Якщо президент, як останній стовп нашого конституційного порядку, і

уряд діють у згоді, на основі однакових політичних переконань, якщо парламент в умовах розходжень докладає зусиль для підтримування цієї взаємодії, то виникає концентрація влади, яка дорівнює за своїм потенціалом конституційній диктатурі. Це потужна умова для створення сильної держави, що не припускає правового та політичного хаосу в державі” [4, с.25].

Що було б доцільним з боку економіки для свого оздоровлення й забезпечення сильної держави? Вартим уваги є той факт, що в новаціях К. Шмітта старе зіставлення двох сторін XIX століття ліберальними попередниками, держави й вільного індивідуума, уже є недостатнім, назріла „необхідність заміни антитези держави й приватних виробників на трикомпонентну структуру, що містить так звану проміжну зону, тобто сферу підприємств суспільних, але не належних державі” [2, с.80].

У статті „Сильна держава – здорова економіка” К. Шмітт обґрунтовує доконечну потребу чіткого регулювання поняття „економічного самоврядування”, оскільки воно є багатозначним і, можливо, небезпомилковим. Під багатозначністю можуть ховатися неясні й сумнівні цілі партійних функціонерів усіх типів. Справжній патріот виявляє занепокоєння через те, що в цей момент під редукованим поняттям „економічне самоврядування” виявляються промислові й торговельні палати, синдикати різних видів, змішані підприємства з державними й приватними капіталовкладеннями, спілки. Держава виступає в усіх можливих убраннях: як влада, держава, скарбниця, приватне підприємство, акціонер, при цьому спостерігаються метаморфози в цивільно-правовому й публічно-правовому відношенні.

У цій ситуації К. Шмітт приходиться до пророчого висновку, що для держави необхідно встановити „прості вагомні й однозначні правові норми та методи, вимагати, щоб у всьому, що називається

державою, вона виступала як держава. Якщо вона бачить економічні прерогативи, то має застосовувати їх із державним підходом і не губитися в неясних комбінаціях цивільно-правових форм” [2, с. 81]. Мова йде про основний напрям, який є актуальним на сучасному етапі. Без економічного самоврядування в розумінні проміжної структури реальна стабільність у суспільстві не можлива.

Отже, підсумовуючи, слід взяти до уваги, що сьогодні можна говорити про економічне самоврядування, про проміжну сферу економіки, суспільної, але не державної, „котре має бути зафіксоване на папері, введене в ранг закону й практично впроваджене в повсякденне життя суспільства” [5, с.52], як про важливе явище з різних поглядів. Однак, під час вивчення спадщини К. Шмітта „необхідно відокремлювати теоретичний зміст як цінне й неминуще від історичної матерії й пам’ятати, що будь-яка актуалізація стосовно сучасного політичного життя цієї фантастичної за багатством ідей і продуктивності концепції має супроводжуватися глибокими роздумами” [1, с.314].

ЛІТЕРАТУРА

1. Филиппов А. Карл Шмитт. Расцвет и катастрофа / А. Филиппов // Политическая теология. М.: Канон-Пресс-Ц, 2000. – 325 с. – С. 272 – 315.
2. Schmitt C. Starker Staat und gesunde Wirtschaft / Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G.Maschke. – Berlin: Duncker&Humblot, 1995. – 688 s.
3. Arendt H.. Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft / H. Arendt. – München, 1995. – 758 s.
4. Schmitt C. Reichspräsident und Weimarer Verfassung / Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G.Maschke. – Berlin: Duncker&Humblot, 1995. – 688 s.
5. Даль Р. О демократии / Р. Даль. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 203.